

BARBARA MINKINA

**ZAŁOŻENIA FILOZOFICZNE ORAZ PODSTAWOWE POJĘCIA
PERSONOLOGII HENRY MURRAYA****Wstęp**

Amerykański psycholog i psychiatra H.A. Murray z Harvard Psychological Clinic jest twórcą powstałej w latach 1938—1945 głośnej oraz wydawać by się mogło oryginalnej teorii osobowości.

Warto zatem przypomnieć o mało może znanych faktach, dotyczących autora oraz jego teorii. Po raz pierwszy w 1938 roku ukazuje się najbardziej popularna jego pozycja pt. „Explorations in Personality”. Początkowo Murray jest najbardziej zainteresowany psychologiczną analizą twórczości literackiej, w szczególności Hermana Melville. W 1941 roku w pozycji pt. „In Nomine Diaboli” publikuje psychologiczną interpretację powieści Melville’a pt. „Moby Dick”. W 1948 roku wydaje następną pozycję pt. „Assessment of Men”, w której omawia metody badania osobowości stosowane podczas II wojny światowej w Office of Strategic Services, gdzie w tym czasie pracował. Murray był przede wszystkim praktykiem-klinicystą, a nie teoretykiem. Zanim stworzył swoją teorię osobowości opracował Test Apercepcji Tematycznej (T.A.T.) i stosował go jako jedną z 24-ch metod przeznaczonych do badania osobowości. Można by przypuszczać, że jego definicja osobowości będzie jedynie operacyjna (osobowość jest tym, co bada i mierzy T.A.T.), tymczasem budując teorię określił osobowość opisowo. Opis ten jest właściwie skrótem jego teorii osobowości, którą w 1938 roku nazwał personologią. Niektórzy oponują przeciw używaniu tego terminu twierdząc, że stanowi on twór hybrydyczny, powstały z połączenia łacińskiego „persona” i greckiego „logos”.

Celem pracy jest przedstawienie teorii osobowości Murraya, bardziej szczegółowe niż w dotychczasowej polskiej literaturze psychologicznej, takie, które mogłoby stać się przedmiotem analizy i krytycznej oceny w dalszych artykułach.

Realizacja postawionego celu wymaga określenia pojęcia teorii. Przyjmuję za Wójcikim (1974) i Madsenem (1980) trzy elementy teorii, a mianowicie: podstawy filozoficzne, system pojęć i system hipotez oraz trzy

funkcje teorii: deskryptywną (opis), eksplanacyjną (wyjaśnienie) i predyktywną (przewidywanie). Te elementy i funkcje posłużą mi dalej za klucz do przedstawienia teorii osobowości Murraya oraz do przeprowadzenia jej analizy i oceny. W obecnym artykule ograniczę się wyłącznie do przedstawienia podstaw filozoficznych oraz pojęć tej teorii, które niestety systemu nie tworzą.

Całość planowanego opracowania przyjmie więc strukturę (3+3)2 tematy szczegółowe, z których obecny artykuł realizuje jedynie dwa (zaznaczone szrafurą na tabl. 1).

T E O R I A						
E L E M E N T Y			F U N K C J E			
podstawy filozo- ficzne	pojęcia	hipotezy	deskryp- tywna	ekspla- nacyjna	predyk- tywna	
o p i s						
analiza i ocena						

Tabl. 1. Struktura opisu oraz analizy i oceny teorii osobowości Murraya

Table 1. Structure of description, analysis and appraisal of Murray's theory of personality

1. Założenia filozoficzne personologii Murraya

Podstawy filozoficzne teorii Murraya są zdecydowanie organiczno-biologiczne (autor z wykształcenia był biologiem), zgodne z darwinowską koncepcją człowieka, która wśród psychologów amerykańskich jest dość rozpowszechniona.

Murray pozostawał pod silnym wpływem poglądów: Junga, Adlera, Allporta, Sterna, McDougalla, a zwłaszcza Lewina i Freuda. Duży wpływ wywarł na niego także B. Russel (por. Madsen, 1980, s. 17) — filozof ze szkoły „empiryzmu logicznego”.

Generalnie, jako przedstawiciel psychologii projekcji, przyjął Murray jej podstawowe założenia filozoficzne i rozumienie osobowości funkcjonalne (a nie taksonomiczne), dynamiczne (a nie statyczne), oraz holistyczne (a nie atomistyczne). Centralnym problemem jego teorii jest wewnętrzna struktura i funkcjonowanie osobowości.

W funkcjonalnym ujmowaniu osobowości zachowanie się człowieka traktuje jako funkcję dążenia do konkretnego celu, a zasadniczym i jedynym celem każdej aktywności ludzkiej jest dążenie do zaspokojenia potrzeb.

Osobowość rozumiana dynamicznie jest procesem, a nie zespołem cech. Każdy proces przebiega w czasie, stąd obraz osobowości konkretnej osoby jest „aktualnym przekrojem” procesu osobowości, który kształtuje się indywidualnie w sposób niepowtarzalny, a o jego kierunku decyduje dążenie jednostki do zaspokojenia możliwie wszystkich jej potrzeb. Jednostka dąży do rozwoju swych stosunków ze światem w aspekcie fizycznym i społecznym. Marx i Hillix (1963) podają, że Murray rozumie zachowanie się („proceeding”) jako interakcję angażującą osobę i przedmiot lub osobę i osobę na wystarczająco długi okres czasu.

Przyjmuje też holistyczne rozumienie osobowości, które polega na ujmowaniu jej jako całości, ale jest ono u niego zbyt ogólnikowe i kontrowersyjne.

W pracy pt. „Explorations in Personality” (1953) mówi, że „organizm jest od samego początku całością, której części przechodzą przez proces samoróżnicowania. Całość i jej części są wzajemnie ze sobą powiązane: całość jest tak niezbędna do zrozumienia części, jak części są niezbędne do zrozumienia całości”. W jednej z późniejszych prac pt. „Studies of Stressful Interpersonal Disputations” (1963) formułuje określenie holistycznego sposobu pojmowania osobowości bardziej precyzyjnie. Twierdzi, że „holistyczny model oznacza: (a) wystarczająco kompletny model całości zdarzenia, tj. obejmujący wszystkie jego części lub zmienne, które posiadają istotne znaczenie oraz (b) model zdarzenia jako całości, który przedstawia wzajemną od siebie zależność części lub zmiennych, a także wykazuje jakikolwiek stopień ich zgodności lub niezgodności” (por. Lindzey, 1965, s. 179).

Zasadniczo Murray uznaje paralelizm psychofizyczny. Stojąc na stanowisku dualizmu, dopatruje się w każdym zjawisku psychicznym dwóch równolegle przebiegających i wzajemnie na siebie oddziałujących procesów (1) procesu świadomości, duchowego oraz (2) procesu aktywności mózgu, materialnego. Z tym, że „każdy proces świadomości jest subiektywnym aspektem jakiegoś dominującego procesu mózgowego, jednakże nie wszystkie procesy mózgowe mają swe odpowiedniki w świadomości”.

2. Podstawowe pojęcia personologii Murraya

Murray wyróżnia w strukturze osobowości trzy grupy zmiennych psychologicznych: potrzeby psychiczne, czynniki wewnętrzne oraz ogólne

cechy osobowości i uważa, że „każda zmienna psychologiczna jest konstruktem teoretycznym, a o jej aktywności można wnioskować tylko na podstawie jednej albo więcej z jej subiektywnych i/albo obiektywnych manifestacji” (por. Lindzey, 1965, s. 180).

Można by zatem sądzić, że Murray traktuje wszystkie wyróżniane przez siebie zmienne, z których zbudowana jest struktura osobowości jako zmienne hipotetyczne, czyli bezpośrednio nieobserwowalne, o istnieniu których można jedynie wnioskować na podstawie pewnych ich objawów w zachowaniu. Jego własna szczegółowa analiza tych trzech grup zmiennych wykazuje, że za zmienne hipotetyczne uznaje on jedynie potrzeby psychiczne. Natomiast jego czynniki wewnętrzne oraz ogólne cechy osobowości wydają się być zmiennymi empirycznymi, tj. bezpośrednio obserwowalnymi, o czym jednak wprost nie mówi.

Wylicza wiele symptomów każdej z wymienionych trzech grup zmiennych i tworzy w ten sposób typowo opisową definicję osobowości: Osobowość to „zorganizowane w integralną całość zmienne psychologiczne, nazywane przez różnych autorów wymiarami osobowości, cechami, wektorami, sposobami adaptacji lub funkcjami” (Murray, 1953, s. 25). W różnych okresach swojej działalności definiuje osobowość nieco inaczej, ale zasadnicze elementy tych definicji nie ulegają zmianom. Uważa bowiem, że osobowość jest strukturą hipotetyczną, w której względnie stałe podstawy i procesy przejawiają się w zewnętrznych i wewnętrznych zdarzeniach (faktach), tworzących życie danej osoby. Fakty te nie wyczerpują jednak pojęcia osobowości. Cechują ją ponadto: ogólność, trwanie i ciągłość.

Od strony biologicznej Murray definiuje osobowość jako nadrzędną instytucję organizmu, która posiada swe fizjologiczne podłoże w mózgu. Jest strukturą, która scala procesy i zachowania człowieka, a przede wszystkim realizuje wszystkie jego potrzeby, w szczególności psychiczne.

2.1. Potrzeby

2.1.1. Definicja potrzeby

Najważniejszym pojęciem w teorii osobowości Murraya jest potrzeba (need). Autor uważa, iż „potrzeba jest konstruktem (dogodną fikcją, czyli pojęciem hipotetycznym), który reprezentuje siłę (o nieznannej naturze fizykochemicznej) występującą w określonej okolicy mózgu. Siła ta organizuje percepcję, apercepcję, myślenie, dążenia oraz działania w taki sposób, aby zmienić w określonym kierunku istniejącą niezadawalającą sytuację. Potrzeba jest czasem wywoływana bezpośrednio przez

określone procesy wewnętrzne, powstające w przebiegu sekwencji życiowych; częściej jednak (gdy występuje stan gotowości) wyzwala ją pojawienie się jednego z niewielu skutecznych na ogół nacisków (lub antycypacyjne wyobrażenie takiego nacisku). Tak więc potrzeba przejawia się, skłaniając organizm do poszukiwania określonego rodzaju nacisków, do unikania zetknięcia z nimi albo po zetknięciu się z nimi, do zwracania na nie uwagi i do reagowania na nie (...). Potrzeba może być słaba albo intensywna, może być chwilowa albo trwać długo. Zazwyczaj trwa ona i daje początek określonemu przebiegowi jawnego zachowania się (lub fantazji), które (jeśli organizm jest do tego zdolny, a zewnętrzne przeciwności są do przezwyciężenia) zmienia początkowe warunki w taki sposób, aby doprowadzić do sytuacji końcowej, która uspokaja (zaspokaja czy satysfakcjonuje) organizm" (Murray, 1953, s. 123—124).

Inaczej mówiąc potrzeba to hipotetyczny proces orientacyjny, powstający pod wpływem wewnętrznych lub zewnętrznych warunków określanych nazwą „sytuacji początkowej”, prowadzący do wystąpienia aktywności i przejawiający się skłonnością przetrwania do czasu aż zostanie osiągnięty pewien cel, czyli „sytuacja końcowa”. Potrzeba pozostaje przez pewien czas warunkując kierunek aktywności i przestaje istnieć w chwili jej zaspokojenia.

Każda z potrzeb Murraya charakteryzuje się takimi właściwościami, jak: (1) typowy trend działania, czyli specyficzna tendencja do aktywności, (2) typowe reakcje motoryczne („aktony”), werbalne („werbony”), autonomiczne („motony”), oraz wyobrażeniowe, (3) specyficzny kierunek uwagi i zainteresowań jednostki, (4) specyficzne emocje lub uczucia, (5) specyficzne reakcje zadowolenia albo niezadowolenia przejawiane przez jednostkę, kiedy potrzeba jest zaspokojona albo niezaspokojona (Murray, 1953, s. 124).

2.1.2. Klasyfikacja potrzeb

Murray dzieli potrzeby na dwie kategorie:

I. Potrzeby pierwotne (wiscerogenne, wewnętrzne, fizjologiczne), które są wrodzone i zdeterminowane głównie przez stany albo procesy w narządach obwodowych. Murray wyróżnia trzy rodzaje „bodźców wyzwalających” potrzeby fizjologiczne: (1) braki wyzwalają potrzebę oddychania, picia, jedzenia, odczuwania, (2) nadmiary wyzwalają potrzebę seksualną, karmienia piersią, wydychania, wydalania moczu, defekacji oraz (3) urazy, które wyzwalają potrzebę unikania czynników szkodliwych dla zdrowia — gorąca, zimna oraz urazu fizycznego. W sumie więc Murray wyróżnia 13 potrzeb pierwotnych i nie zalicza ich do struktury osobowości.

II. Potrzeby wtórne (psychogenne, psychiczne), które są nabyte i zderminowane przez zewnętrzne, społeczne sytuacje nacisku (press) — pojęcie oznaczające — według autora — siły, wpływy środowiskowe. Naciski mają w personologii Murraya takie same nazwy jak potrzeby psychiczne i można je również traktować jako zmienne hipotetyczne. Najczęściej są to tendencje działania pochodzące od różnych osób, z którymi człowiek wchodzi w interakcje. Naciskiem jest także, według Murraya, pewna „kierunkowa tendencja” tkwiąca w jakiejś sytuacji czy w jakimś obiekcie, która wyzwała określone potrzeby psychiczne, z chwilą kiedy osoba znajdzie się w takiej sytuacji lub nawiąże kontakt z tym obiektem. Większość nacisków, które wyzwalają działanie potrzeb psychicznych działa na jednostkę poprzez jej percepcję (Murray, 1953, s. 118—120). Przy omawianiu objawów potrzeb psychicznych Murray (1953, s. 152—197) charakteryzuje także typowe dla poszczególnych potrzeb naciski.

Często pojęcie nacisku rozciągnięte jest, zdaniem Murraya, również na nieobecność wymaganych, pozytywnych sytuacji społecznych (brak, pozbawienie, utrata kogoś lub czegoś), a także na zaburzenia somatyczne, do których osobowość musi się przystosować.

Naciski dotyczą otoczenia, dokładniej poglądu danej osoby na środowisko, w którym ona funkcjonuje. Analiza nacisków pozwala poznać taką sytuację środowiskową badanej osoby, jaką ta spostrzega w swoim subiektywnym odbiorze. Współdziałanie wzajemnych związków zachodzących między potrzebami psychicznymi danej osoby a naciskami tworzy w jej zachowaniu podstawową jednostkę behawioralną, czyli tzw. temat prosty. Łączenie się tematów prostych tworzy temat złożony.

Murray wyróżnia 27 następujących potrzeb psychicznych:

1. unikania fizycznego urazu (harmavoidance),
2. unikania psychicznego urazu ze strony innych (blamavoidance),
3. unikania poniżenia we własnych oczach (infavoidance),
4. poniżania się (abasement),
5. wyczynu (achievement),
6. stowarzyszenia się, afiliacji (affiliation),
7. agresywności (aggression),
8. autonomii (autonomy),
9. kompensacji (counteraction),
10. uległości (deference),
11. usprawiedliwiania siebie (defendance),
12. dominowania (dominance),
13. uzewnętrzniania swojej osobowości i ekshibicjonizmu (exhibition),
14. żywienia i opiekowania się (nurturance),
15. porządku (order),

16. zabawy (play),
17. odrzucania i izolacji (rejection),
18. przyjemnych doznań zmysłowych (sentience),
19. seksualna (sex),
20. doznawania opieki i oparcia (succorance),
21. rozumienia (understanding),
22. nabywania (acquisition),
23. poznawcza (cognizance),
24. tworzenia (construction),
25. informowania innych (exposition),
26. doznawania aprobaty i uznania ze strony innych (recognition),
27. zatrzymywania, gromadzenia (retention).

Szczegółową charakterystyką opisową symptomów każdej z wymienionych potrzeb znaleźć można w cytowanej już pracy autora (Murray, 1953) oraz w polskim opracowaniu tego zagadnienia (Reutt, Reuttowa, 1960, s. 86—112).

Murray dzieli wyróżnione przez siebie potrzeby psychiczne na jawne oraz ukryte (otamowane, stłumione, wyparte). Potrzeby ukryte (łącznie 8) to potrzeba: agresywności, poniżania się, poznawcza, dominowania, ekshibicjonizmu, seksualna (szczególnie homoseksualna), oraz potrzeba doznawania opieki i oparcia. Potrzeby jawne (łącznie 19) to te, które przejawiają się w zewnętrznym zachowaniu jednostki, zazwyczaj w reakcjach werbalnych, motorycznych i emocjonalnych.

Potrzeby psychiczne w większości przejawiają się w zewnętrznym działaniu i tylko niektóre formy ich ekspresji są stłumione. Potrzeby psychiczne wyparte, ukryte wywierają pośredni wpływ na zachowanie jednostki. Przejawiają się wówczas w procesach wyobraźni i myślenia, w marzeniach na jawie, w zabawie, w twórczości artystycznej, w zainteresowaniach oraz w reakcjach spontanicznych, szczególnie zaś w sytuacjach, w których jednostka wykazuje obniżoną samokontrolę, np. kiedy jest zmęczona, pobudzona lub działają na nią bodźce wieloznaczne.

Czynnikami blokującymi ekspresję potrzeb psychicznych i powodującymi, że zaczynają się one przejawiać w ukryciu są: nakazy i zakazy rodziców, normy i zasady oraz inne naciski społeczne, a także określona struktura superego. Czynniki te najczęściej powodują stłumienie niektórych tylko symptomów w obrębie każdej z ośmiu wyróżnionych przez Murraya potrzeb, np. nienawiści i sadyzmu w potrzebie agresywności — inne symptomy mogą występować w sposób jawny (Murray, 1953, s. 146). Autor uważa, że w kulturze północno-amerykańskiej i europejskiej najbardziej stłumione są sposoby ekspresji następujących potrzeb psychicznych: agresywności, seksualnej, przesadnej autonomii, żądzy nabywania i gromadzenia dóbr.

2.1.3 Właściwości potrzeb psychicznych

Według Murraya wyróżnione przez niego potrzeby psychiczne posiadają pewne, zasygnalizowane wcześniej właściwości specyficzne, tj. dotyczące określonego dla każdej z nich zespołu symptomów w zachowaniu oraz pewne właściwości wspólne. Wspólne właściwości potrzeb psychicznych dotyczą: (1) siły potrzeb psychicznych, (2) rytmu przejawiania się każdej potrzeby psychicznej oraz (3) istnienia wzajemnych stosunków między nimi.

Siła potrzeb psychicznych

Murray wprowadził pojęcie siły potrzeby psychicznej oraz wyróżnienie szeregu kryteriów, będących jej wskaźnikami. Za kryteria siły zarówno jawnych, jak i ukrytych potrzeb psychicznych Murray uważa:

1. Częstość — pojawianie się u danej osoby z pewną prawidłowością symptomów charakterystycznych dla określonych potrzeb. Występowanie trendów, schematów zachowania stanowiących sposób ekspresji danej potrzeby.

2. Trwałość — potrzeba jest tym silniejsza, im dłużej trwają te trendy i schematy. Ich trwałość należy określać porównując różne próbki zachowania z różnych okresów życia jednostki. Jeżeli te same trendy występują w dzieciństwie, młodości i w wieku dojrzałym, to można je uznać za względnie trwałe.

3. Sposób mówienia, jaki jednostka ujawnia w rozmowach dotyczących form zaspokajania potrzeby lub obiektów z nią związanych. Gwałtowny, ekspresyjny styl mówienia może świadczyć o dużej sile danej potrzeby.

4. Czas reakcji — gotowość do natychmiastowego zachowania z chwilą gdy pojawiają się możliwości zaspokojenia danej potrzeby. Objawem dużej gotowości do reagowania jest — według Murraya — natychmiastowa zmiana w zachowaniu jednostki po zadziałaniu bodźca.

5. Przygnębienie — wywołane uniemożliwieniem zaspokojenia danej potrzeby jest tym większe i dłużej trwające, im potrzeba jest silniejsza.

Natomiast za kryteria siły potrzeb wyłącznie jawnych Murray przyjmuje:

1. Szybkość reakcji motorycznych, werbalnych i emocjonalnych, ich tempo oraz rytm.

2. Szybkość uczenia się tego, co jest związane z zaspokajaniem potrzeby. Im ten czas jest krótszy, tym siła potrzeby większa.

3. Jakość reakcji, w których wyraża się potrzeba. Reakcje motoryczne wskazują na większe nasilenie potrzeby niż zachowanie werbalne lub działanie wyobraźni.

4. Liczba i wielkość przeszkód, które jednostka przewyższa pragnąc zaspokoić daną potrzebę. Im przeszkód jest więcej i im są one większe, tym silniejsza jest potrzeba.

5. Liczba i siła innych potrzeb, będących w opozycji, które trzeba ośmawiać, aby zaspokoić określoną potrzebę.

6. Liczba potrzeb psychicznych „pozytywnych”, to jest takich, których zaspokajanie dostarcza człowiekowi przyjemności, a z których zaspokojenia świadomie rezygnuje po to, aby zaspokoić określoną potrzebę. Im liczba takich pozytywnych potrzeb jest większa, tym większa jest siła określonej potrzeby (Murray, 1953, s. 252—254).

Rytm przejawiania się potrzeb psychicznych.

W rytmie przejawiania się każdej potrzeby psychicznej Murray wyróżnia trzy sukcesywne etapy.

Pierwszy, to etap odporności na działanie bodźców środowiskowych, które dla danej jednostki mają znaczenie nacisku. Na etapie odporności, niejako kontrnacisku, nie zostaje u tej osoby „wyzwolona” określona potrzeba jako odpowiedź na te bodźce. Powstaje jednak pewien stan napięcia.

Drugi etap działania potrzeby psychicznej jest związany z jej gotowością do reagowania na skutek wzmożonej wrażliwości, (wywołanej wzmagającym się stanem napięcia) na działanie nacisków „wyzwalających” określoną potrzebę u danej jednostki w określonych warunkach.

Trzeci etap jest konsekwencją zmian, które wystąpiły w etapie drugim. Jest to etap jawnej lub ukrytej aktywności potrzeby psychicznej. Murray uważa, że jeśli dwie lub więcej potrzeb znajdują się mniej więcej w tym samym czasie w stanie gotowości do reagowania, to jest to źródłem konfliktowych stanów jednostki. Mogą się one wyrażać poprzez: napięcie emocjonalne, ambiwalencję (sprzeczne emocje i uczucia), trudności w podejmowaniu decyzji, brak poczucia pewności działania oraz działanie, w którym pojawiają się sprzeczne trendy i schematy zachowania. Dwie różne potrzeby psychiczne będące w stanie gotowości do działania Murray nazywa ambitendencją, która zachodzi na przykład między potrzebami: dominowania a podporządkowania się, stowarzyszania się a izolacji, bezpieczeństwa a agresywności itp. (Murray, 1953, s. 84—89).

Wzajemne stosunki między potrzebami psychicznymi.

Murray ujmuje następujące związki między potrzebami psychicznymi:

1. Zlewanie się kilku potrzeb, co powoduje, że mogą być zaspokojone przez jeden rodzaj aktywności.
2. Łączenie się potrzeb przeciwnych.
3. Wykluczanie się potrzeb (konflikty).
4. Podporządkowanie potrzeb jednej, aktualnie najsilniejszej.

2.1.4. Potrzeby psychiczne a wektory

Z pojęciem potrzeby psychicznej Murray wiąże pojęcie wektora wprowadzone za Homburgerem i Lewinem. Wektor znaczy u Murrraya tyle, co kierunkowe tendencje wyrażające i zaspokajające potrzeby oraz środki potrzebne do ich wyrażania oraz zaspokajania, bądź w węższym rozumieniu tyle, co hipotetyczna wrodzona tendencja, będąca zadatkami określonej potrzeby psychicznej. Wyróżnia 15 wektorów i przyporządkowuje do nich 27 przytoczonych potrzeb psychicznych, a więc do niektórych wektorów po kilka takich potrzeb. W szczególności wyróżnia:

1. Wektor „ku” oraz „podążania za” może składać się na wrodzone tendencje potrzeb stowarzyszania się, uległości i podporządkowania się.

2. Wektor „wsuwania się, wchodzenia w coś” może stanowić wrodzone podłoże dla potrzeby bezpieczeństwa, a mianowicie tendencji do unikania fizycznego urazu oraz dla potrzeby izolacji.

3. Wektor „przylegania” może stanowić wrodzoną podstawę dla tego samego rodzaju potrzeby bezpieczeństwa oraz dla potrzeby doznawania opieki i oparcia.

4. Wektor „napastliwości” może być wrodzonym podłożem dla potrzeby agresywności skierowanej na zewnątrz.

5. Wektor „od-unikania, izolacji” może stanowić wrodzoną podstawę dla potrzeby bezpieczeństwa (unikania urazu fizycznego), odrzucania, izolacji oraz unikania poniżenia we własnych oczach.

6. Wektor „zamykania się” może być podstawą dla potrzeby bezpieczeństwa, a szczególnie dla unikania poniżenia we własnych oczach oraz unikania fizycznego urazu ze strony innych.

7. Wektor „wysuwania się, wychodzenia” może stanowić wrodzone podłoże dla potrzeby autonomii.

8. Wektor „aktywnego poruszania się” może być wrodzoną podstawą dla potrzeby poznawczej, autonomii oraz nabywania.

9. Wektor „manipulacji” może stanowić podłoże dla potrzeby dominowania.

10. Wektor „konstrukcji” może być podstawą wrodzoną dla potrzeby tworzenia i zabawy.

11. Wektor „biernej recepcji” może stanowić wrodzone podłoże dla potrzeby doznawania opieki i oparcia oraz przyjemnych doznań zmysłowych.

12. Wektor „gromadzenia” może być podstawą potrzeby agresywności oraz zatrzymywania.

13. Wektor „wydalania” może stanowić wrodzone podłoże dla potrzeby agresywności (szczególnie werbalnej), potrzeby dominowania, wy-

czynu, uzewnętrzniania swojej osobowości i ekshibicjonizmu oraz dla potrzeby izolacji.

14. Wektor „zatrzymywania” może być podstawą dla potrzeby dominowania oraz izolacji.

15. Wektor „wtykania” może stanowić wrodzone podłoże dla potrzeby seksualnej, agresywności oraz dominowania (Murray, 1953, s. 103—105).

Ośmiu spośród potrzeb psychicznych Murray nie przyporządkowuje odpowiednich wektorów, mających być ich wrodzonym podłożem. Są to potrzeby: poniżania się, kompensacji, usprawiedliwiania siebie, żywienia i opiekowania się, porządku, rozumienia, informowania innych oraz doznawania aprobaty i uznania ze strony innych ludzi.

2.2. Czynniki wewnętrzne

Drugą grupą zmiennych składającą się, według Murraya, na strukturę osobowości po potrzebach psychicznych są tzw. czynniki wewnętrzne, czyli ideał siebie, narcyzm, superego, superego zintegrowane oraz superego w konflikcie.

Ideał ego jest elementem obrazu siebie, na który składają się względnie stałe wyobrażenia dotyczące tego, kim jednostka chciałaby być. Ideał ten — uwarunkowany jakąś niezaspokojoną potrzebą psychiczną występującą zawsze w połączeniu z silną potrzebą wyczynu — może być wysoki albo niski, co można oceniać wysokością poziomu aspiracji, częstotnością perseweracji celów działania oraz zainteresowaniami (Murray, 1953, s. 166—167).

Narcyzm jest zespołem objawów wskazujących na jakąkolwiek formę miłości do siebie. Objawami narcyzmu mogą być: nadmierna koncentracja na swoim wyglądzie zewnętrznym i zdrowiu, litowanie się nad sobą, poczucie wyższości przy jednoczesnej nadwrażliwości na opinię społeczną, egocentryzm oraz mizantropia (Murray, 1953, s. 180—181).

Superego określa Murray (1953, s. 189—191) jako zespół istniejących rzeczywiście lub w wyobraźni wzorów zachowania się, działających świadomie lub nieświadomie, tzn. w kierunku kontrolowania lub wypierania społecznych tendencji jednostki. Murray wyróżnia superego pozytywne oraz negatywne. Pozytywne dotyczy zespołu społecznie pożądanego i akceptowanego wzorów zachowania. Superego negatywne jest „siłą otamowującą” społeczne dążenia jednostki, czyli takie, które nie są zgodne z powszechnie uznanymi zasadami i normami życia grupowego.

Superego zintegrowane wyraża się w gotowości do zachowania zgod-

nego z osobistymi ideałami i wartościami jednostki, które są społecznie pożądane. Ludzie o zintegrowanym superego nie mają ponoć problemów z kontrolą swojego popędowego i emocjonalnego zachowania, gdyż wykazują rygorystyczny styl życia, silne poczucie obowiązku i przynależności do grupy, której są członkami.

Superego w konflikcie ujawnia się wtedy, gdy superego negatywne nie funkcjonuje prawidłowo. Objawami będącego w konflikcie superego są: lęk, niepokój, poczucie winy, obsesje, myśli i czynności natrętne oraz brak akceptacji własnej osoby.

2.3. Ogólne cechy osobowości

Z kolei trzecią, zaproponowaną przez Murraya grupą zmiennych, występującą w strukturze osobowości są tzw. ogólne cechy osobowości. Murray wyróżnia 12 takich cech, które dzieli na dwie grupy. Jedna z tych grup obejmuje 5 właściwości: niepokój, twórczość, emocjonalność, wytrwałość oraz intensywność i siłę działania, traktowane jako cechy jednobiegunowe, chociaż niekiedy Murray podaje zespoły objawów zachowań przeciwnych do emocjonalności (spokój) oraz intensywności i siły działania (apatia), które jednak wyznaczają na skali nie biegun przeciwny, lecz punkt zerowy.

Druga z grup obejmuje 7 właściwości jako cechy dwubiegunowe, podobnie jak cechy modelu osobowości Eysencka czy Cattella.

Zdaniem Murraya (1953, s. 201—227) są nimi:

1. Zborność, integracja — niezborność, dezintegracja zachowania. Zborność jest ogólną cechą osobowości, dzięki której człowiek zachowuje się w sposób jednolity i skoordynowany w różnych sytuacjach. Integracja zachowania występuje jako zborność: psychomotoryczna, mowy oraz działania. Zborność psychomotoryczna przejawia się jako koordynacja ruchów i pracy organów ciała, zdolności manualnych oraz łatwość uczenia się nowych, ruchowych schematów zachowania. Zborność mowy przejawia się jako jasność, płynność i poprawność wyrażania swoich myśli w mówieniu oraz w pisanii. Zborność działania przejawia się jako konsekwentne zachowanie zgodne z celami życiowymi jednostki, jako integracja tych celów, stałość zainteresowań i pewnych trendów w zachowaniu, charakterystycznych dla danej jednostki w toku jej całego życia. Ten rodzaj zborności Murray nazywa integracją wyższego, tj. drugiego rzędu, podczas gdy zborność psychomotoryczną oraz mowy nazywa integracją niższego, tj. pierwszego rzędu. Natomiast niezborność, dezintegracja wyraża się w zachowaniach wprost przeciwnych do omówionych zachowań zbornych.

2. Egzokateksja — endokateksja.

Egzokateksja jest ogólną cechą osobowości, która wyraża się w zainteresowaniach i nastawieniu na działalność praktyczną oraz w preferowaniu konkretnej aktywności fizycznej lub społecznej.

Endokateksja wyraża się w zainteresowaniu własnym życiem psychicznym, w rozmyślaniu nad nim. Dla ludzi posiadających duże nasilenie endokateksji najwyższą wartość stanowi świat abstrakcyjnych idei naukowych i artystycznych.

3. Ekstracepcja — intracepcja.

Ekstracepcja jest ogólną cechą osobowości wyrażającą się w postawach sceptycznych, uznających jedynie fakty dające się obserwować. Ludzie o dużym nasileniu ekstracepcji interesują się innymi ludźmi, ale tylko w aspekcie ich zewnętrznego zachowania się. Natomiast intracepcja wyraża się w przewadze uczuć, fantazji, subiektywizmu oraz w zainteresowaniu psychicznymi stanami innych ludzi.

4. Impulsywność — rozwaga.

Impulsywność jest ogólną cechą osobowości, która wyraża się w tendencji do szybkiego, pozbawionego namysłu reagowania motorycznego lub werbalnego. Na impulsywność składają się następujące symptomy: bardzo krótki czas reakcji na różnego rodzaju naciski społeczne, brak namysłu przed działaniem, mało kontrolowane silne uczucia i emocje oraz brak stabilności w decyzjach i poglądach. Rozwaga zaś wyraża się w przedłużonym czasie reakcji na różne naciski społeczne, hamowaniu spontanicznych impulsów, tłumieniu emocji oraz w długim okresie planowania działań.

5. Projekcyjność — obiektywizm.

Projekcyjność jest ogólną cechą osobowości, która wyraża się w przypisywaniu innym ludziom swoich osobistych zainteresowań, poglądów, życzeń oraz niepokojów. Murray nazywa projekcyjność egocentryzmem percepcji, apercpcji i myślenia, który sprawia, że człowiek nieprawidłowo interpretuje pewne wydarzenia. Ujmuje więc projekcyjność nie w psychoanalitycznym rozumieniu, ale w sensie piagetowskim.

Obiektywizm zaś wyraża się w braku projekcyjności, czyli nastawienia egocentrycznego, w postawach tolerancyjnych, w dążeniu aby coś albo kogoś bezinteresownie poznać i zrozumieć.

6. Radykalizm — konserwatyzm.

Radykalizm jest ogólną cechą osobowości, która wyraża się w agresywnym nastawieniu wobec zastanych obyczajów oraz konwencjonalnych poglądów i opinii panujących w danym środowisku. Murray sądzi, że u podstaw radykalizmu leży stłumiona agresywność i wyparta potrzeba opieki oraz oparcia.

Konserwatyzm zaś jest postawą uczuciową, która wyraża się w opozycyjnym nastawieniu do wszystkiego, co jest oryginalne i nowe.

7. Sztywność — zmienność schematów zachowania.

Sztywność jest ogólną cechą osobowości, która wyraża się poprzez takie symptomy, jak: trwałość i siła fiksacji, tendencja do powtarzania takich samych schematów reagowania oraz mała elastyczność, zmienność w zachowaniu. Murray wiąże sztywność w zachowaniu z intensywną aktywnością superego.

Zmienność jest ogólną cechą osobowości, wyrażającą się w braku trwałych nawyków i przyzwyczajzeń w zachowaniu. Symptomami zmienności są: dążenie do przygód, zmian, nieuregulowany tryb życia, nagłe zmiany uczuć, zainteresowań, poglądów oraz celów życiowych.

Murray proponuje, aby posługiwać się wszystkimi wyróżnionymi przez niego zmiennymi psychologicznymi, tj. potrzebami psychicznymi, czynnikami wewnętrznymi oraz ogólnymi cechami osobowości, bez podpisywania się pod specjalną teorią.

2.4. Pozastrukturalne cechy osobowości i przeżycia emocjonalne

Oprócz zaliczanych do struktury osobowości omówionych 12-tu tzw. cech ogólnych Murray opisuje jeszcze inne cechy osobowości, ale nie włącza ich do swojej koncepcji struktury osobowości. Są to: ambicje, cele, wartości, wyobrażenia, obraz siebie (lecz jedynie dotyczący, tzw. ideału siebie, czyli — ja idealnego), obraz innych ludzi oraz zdolności.

Wśród zdolności Murray (1953, s. 229—230) wyróżnia 11 następujących grup uważając, że są one przejawem potrzeby wyczynu: (1) motoryczne, (2) mechaniczne, (3) ekonomiczne, (4) społeczne, (5) przywódcze, (6) erotyczne, (7) estetyczne, (8) do pracy naukowej, (9) do pracy umysłowej, (10) do działalności twórczej w nauce oraz (11) do działalności twórczej w sztuce.

Nieco miejsca w teorii osobowości Murraya jako klinicysty zajmują takie pojęcia, jak: lęk, gniew oraz kompleksy psychiczne, okazjonalnie także stress psychiczny.

Koncepcja lęku Murraya jest ściśle związana z jego pojęciem potrzeby. Traktuje lęk jako symptom i ekspresję trzech potrzeb psychicznych: (1) potrzeby unikania urazu fizycznego, (2) potrzeby unikania urazu psychicznego ze strony innych ludzi oraz (3) potrzeby unikania urazu psychicznego ze strony samego siebie (unikanie poniżenia we własnych oczach). Każda potrzeba psychiczna, a więc każda z tych trzech potrzeb, które można by uznać za „potrzeby bezpieczeństwa”, jest zdaniem Mur-

raya, hipotetyczną siłą organizującą zachowanie po to, aby doszło do zmiany sytuacji niezadawalającej dla jednostki, wywołującej napięcie emocjonalne na sytuację zadawalającą, wywołującą odprężenie emocjonalne. Istota funkcjonowania owych potrzeb bezpieczeństwa polega na zmuszaniu jdnostki do unikania sytuacji, które są dla niej obiektywnie lub subiektywnie niebezpieczne. Jeśli jednak osoba nie zdoła uniknąć takich sytuacji, to wówczas postulowana hipotetyczna siła organizuje pod wpływem określonych nacisków (potrzebę pierwszą wywołują naciski fizycznego niebezpieczeństwa, żywienia, opieki i ochrony, potrzebę drugą zaś naciski agresywności, dominowania, odrzucania oraz potrzebę trzecią wywołują także naciski agresywności i odrzucania) specyficzne dla każdej z potrzeb symptomy i tendencje do zachowania się. Natomiast lęk traktuje Murray jako niespecyficzny objaw wymienionych trzech potrzeb bezpieczeństwa, a więc jako niezależny od specyficznego rodzaju nacisków wywołujących te potrzeby.

Z kolei gniew to „hipotetyczny stan podniecenia, jeszcze z całą pewnością nieokreślony lokalizacyjnie — podkorowe obszary mózgu (w systemie limbicznym i w podwzgórzu), który jeśli jest wystarczająco intensywny, to wytwarza rozmaite manifestacje: ukryte, fizjologiczne oraz jawne” (por. Lindzey, 1965, s. 182).

Szczególne miejsce w teorii osobowości Murraya zajmuje mało znane a stworzone przez niego pojęcie kompleksu Ikara. Istotą takiego kompleksu jest lęk przed upadkiem, rozumianym jako jakiegokolwiek niepowodzenie życiowe. W mniemaniu Murraya kompleks Ikara jest niedojrzałą formą oraz wersją szerszego, tzw. kompleksu istoty układu słonecznego, będącego „normalnym” przejawem poczucia niższości człowieka wobec wszechświata. Murray przypuszcza, że kompleks Ikara może być dodatkowo wzmacniany przez wyparte tendencje do fizycznego ekshibicjonizmu oraz piromanii. Sugeruje, aby kompleks Ikara „obiektywizować” na poziomie moterycznym poprzez takie, jak mówi, podnoszące zadania, jak: skok wzwyż, rzut dyskiem, głębokie hurkowanie, akrobacje cyrkowe i lotnicze, wspinaczki górskie oraz spadochroniarstwo..., a na poziomie werbalnym poprzez aktorstwo, krasomówstwo, poezję romantyczną, mityczną filozofię lub mistycyzm...

Tę budzącą liczne wątpliwości koncepcję przedstawia Murray w artykule pt. „American Icarus” (por. Lindzey, 1965, s. 174—175). W pracy pt. „Studies of Stressful Interpersonal Disputations” (por. Lindzey, 1965, s. 176—184) omawia eksperyment polegający na stworzeniu pełnej napięcia emocjonalnego sytuacji dyskusji między dwiema osobami. Podaje, że badano: (a) determinaty odchyień pomiędzy sędziami w szacowaniu u tych osób poziomu lęku i gniewu, (b) osobowościowe i sytuacyjne determinaty poziomu lęku i gniewu, (c) osobowościowe zależności między

odmianami umysłowego (psychicznego) a językowego (lingwistycznego) rodzaju stressu, (d) typowe różnice w manifestowaniu retrospektywnych doświadczeń oraz w sposobie informowania o stressowej, werbalnej interakcji, a także (e) percepcję i ocenę zmian zaistniałych u badanych osób po spotkaniu, w którym narażani byli na obraźliwy krytycyzm drugiej osoby.

2.5. Paradygmat badania osobowości

Murray wraz ze swoim zespołem w Klinice Psychologicznej Uniwersytetu Harvardzkiego przeprowadzał badania osobowości zgłaszających się na ochotnika osób. Badania te były finansowane przez Fundację Rockefellera.

W cytowanych pracach z 1955 oraz 1963 roku Murray podaje paradygmat tych badań. Jest on stosunkowo prosty i składa się z trzech elementów, którymi są: założenia metodologiczne, ogólna procedura oraz strategia badania osobowości.

Założenia metodologiczne dotyczą omówionych wcześniej w obecnej pracy: definicji pojęcia zmiennej psychologicznej, holistycznego modelu ujmowania osobowości, a także sugestii — aby warunki eksperymentalne uczynić tak naturalnymi, jak tylko to jest możliwe oraz aby aktualne zachowanie jednostki wyjaśniać w oparciu o całościowe poznanie jej osobowości.

Ogólna procedura badań obejmuje głównie: wywiady, kwestionariusze, inwentarze osobowości opracowane przez Murraya oraz metody projekcyjne, takie jak — T.A.T., Szondi, Rorschach, a także autobiografie badanych osób.

Strategia badań osobowości w ujęciu Murraya dotyczy holistycznego pokazania: (1) przeszłości osoby badanej, (2) składników aktualnych manifestacji osobowości i ich interpretacji oraz (3) składników ukrytych cech osobowości i ich interpretacji (por. Lindzey, 1965, s. 162—184).

Zgodnie z wcześniejszą zapowiedzią obecna praca stanowi podstawę do analizy i oceny krytycznej podstaw filozoficznych oraz pojęć teorii osobowości Henry Murraya.

BIBLIOGRAFIA

- Lindzey G., 1965, *Theories of Personality: primary sources and research*, New York.
Madsen K.B., 1980, *Współczesne teorie motywacji*, W-wa.
Marx M.H., Hillix W.A., 1963, *Systems and Theories in Psychology*, New York.
Murray H.A., 1953, *Explorations in Personality*, New York.
Reutt J., Reuttowa H., 1960, *Badania osobowości metodą T.A.T. Murraya*, W-wa.
Wójcicki R., 1974, *Metodologia formalna nauk empirycznych*, W-wa.

BARBARA MINKINA

Philosophical assumptions and basic notions of Henry Murray's personality

SUMMARY

The authoress attempts to show a systematic overview of Murray's personality theory. In order to realize that aim she defines the basic concepts of this theory according to its three elements: philosophical assumptions, basic notions and hypotheses and its three functions: descriptive, explanatory and predictive. Those elements and functions yield frame of reference to simplify presentation of the theory, its analysis and critical appraisal in dividing the aim into 12 subaims. This paper concerns only two of them, mentioned in the title.

As a representative of the projective psychology Murray accepts its philosophical assumptions, and the personality is thereby treated as a functional, dynamic and holistic structure characterized by three groups of psychological variables: needs (especially psychical ones), inner factors and general personality traits.

The authoress discusses the definition of need and its genesis as seen in tendencies (vectors), the strength and other attributes of needs and the classification of needs. As the inner factors she presents ego ideal, narcissism, superego, superego integration and superego conflict. The general personality traits are as follows: anxiety, creativity, emotionality, endurance, intensity, conjunctivity — disjunctivity, exocathection — endocathection, extraception — intraception, impulsions — deliberation, projectivity — objectivity, radical sentiments — conservative sentiments and sameness — change.

Moreover the authoress presents the other traits of personality which do not belong to the personality structure such as: ambitions, goals, values, imagination, self-concept, others-concept, abilities, anger and Icarus complex.

In the end she reports Murray's paradigm of exploration in personality.